

Sankcionovanost jako znak právní normy

Miloš VEČEŘA

I.

Kritický právní pozitivismus představovaný vídeňskou školou právního pozitivismu, označovanou jako ryzí nauka právní podle stěžejní práce jejího hlavního představitele Hanse Kelsena, položil při vymezení právní normy jako centrálního pojmu právní vědy důraz na sankční koncepci právního pravidla a toto pojetí právní normy se stalo pro ryzí nauku právní příznačné. Myšlenkový postup, kterým ryzí nauka právní dovedla tyto závěry lze vyjádřit zhruba v této posloupnosti. Právní norma je vyjádřením toho, že něco býti má, že se něco má přihodit. Nejde zde však o kauzální zákonitost v podobě nutnosti vyjádřené přírodním zákonem (je-li A, musí býti B), nýbrž o zákon právní (je-li A, má býti B). Nejde zde proto mluvit o spojení příčiny a účinku (tj. vztahu kauzality), nýbrž u normy právní jde o spojení právní podmínky a právního následku, přičemž tato následnost má ryze formální charakter, tedy bez ohledu na obsah spojovaných skutečností. Právní norma je tedy ryze formální kategorií, kdy ve snaze o vyloučení přirozenoprávních hledisek z právní vědy Kelsen vyzvedl a nadsadil donucovací aspekt práva, k čemuž ostatně měli a mají právníci vždycky blízko. Vymezuje tak právo jako vnější donucovací řád, jako pouze specifickou sociální techniku, která žádoucí sociální stav uskutečňuje tím, že na kontradiktorní stav váže donucovací akt jako následek¹. Důsledný pozitivismus ho pak vede k dalším logickým konsekvencím, když následně dovedl, že prostřednictvím práva lze uskutečnit kterýkoliv společenský účel. Právo se proto charakterizuje jako specifický prostředek, jako donucovací aparát, jehož hodnota je závislá spíše na účelu, který uskutečňuje, ale který je mu – jakožto prostředku – transcendentní, tj. přesahující oblast, kterou právní věda poznává. Právo je tedy pouhý sociotechnický nástroj donucovacího charakteru; jaký je společenský stav, jehož má být dosaženo,

¹Přirozenoprávní teorie naopak vždy zdůrazňovala vnitřní obsah práva a jeho nutnou vázanost na přirozenoprávní ideály, donucovací aspekt práva měl z tohoto hlediska význam jen instrumentální. Ryzí nauka právní programově přistupuje k této otázce právě opačně. Viz k tomu Kelsen, H.: Ryzí nauka právní. Orbis, Praha 1933, s. 20 an.

to zůstává z hlediska ryzí nauky právní programově irelevantní, neboť právní vědě nenáleží se zabývat účelem, který právní řád sleduje a dosahuje. Jejím předmětem zájmu je právní řád o sobě. Koncept práva jako vnějšího donucovacího řádu by ale ještě nebyl natolik výjimečný, prvku donucení, spojovaného především se státem a jeho aparátem, jako krucifálního znaku práva užívá k odlišení právního řádu od jiných normativních systémů (zvláště morálních a zvykových norem) řada významných autorů, a to nejen profesních právníků, ale i sociologicky směřovaných autorů. Kupř. jeden z nevlivnějších konceptů práva vytvořený Maxem Weberem² a vycházející ze stěžejní myšlenky řádu charakterizovaného legitimitou vymezuje právo jako jeden ze společenských řádů, kdy pravidlo lze nazvat právem tehdy, jestliže je z vnějšku garantováno možností donucení, zajišťujícího jeho dodržení nebo potrestání jeho porušení, a to aparátem speciálně ustaveným k tomuto účelu. Stejně tak např. uznávaný polský sociolog Jan Szczepanski vymezuje právo jako soubor formalizovaných sankcí, který reguluje chování jednotlivců, činnost institucí, účelových sdružení apod.³ Hans Kelsen však svoji představu práva jako donucovacího řádu myšlenkově dovádí až na úroveň jednotlivé konkrétní právní normy, kdy její sankční struktura je pro něho univerzálním znakem každého právního pravidla. Jen normy s touto sankční strukturou jsou právními normami. Ryzí nauka právní tak při snaze o konceptualizaci právní normy přijala univerzální koncept právní normy jako donucovací (sankční) normy (Zwangsnorm), tedy normy, která donucuje k určitému chování a při jeho nesplnění nařizuje sankci (trest nebo exekuci)⁴. Sémanticky pod donucovací normou rozumíme normu, která vynucuje určitý způsob chování. Předmětné chování lze přitom vymezit jak negativně (v podobě zákazu určitého chování – např. zákaz týrání zvířat), tak pozitivně (v podobě příkazu určitého chování – např. počínat si tak, aby nedocházelo ke škodám na zdraví, na majetku, na přírodě a životním prostředí). Donucovací norma tedy zahrnuje jednak normy zakazující (proskribující), jednak normy příkazující (zavazující, preskribující). Podle ryzí nauky právní je předmětem právní normy chování a tím odpadá nutnost rozlišovat mezi příkazem a zákazem. Každý zákaz může být formulován jako příkaz, kupř. zákaz "nesmí se krást" není nic jiného než příkaz "má se opomenout krást"⁵. Donucovací

²Viz podrobně retrospektiva sociologicky zaměřených definic práva uvedená v práci Večeřa, M. – Urbanová, M.: *Základy sociologie práva*. MU, Brno 1994, s. 53–57.

³Viz Szczepanski, J.: *Základní sociologické pojmy*. NPL, Praha 1966, s. 169.

⁴Hynek Bulín v této souvislosti zajímavě zdůrazňuje, že v koncepci právní normy jako donucovací normy Kelsen pokračuje v tradici přirozenoprávní teorie 19. století. Viz Bulín, H.: *Kelsenova konstrukce právní normy*. In: *Normativní teorie práva v kontextu právního myšlení*, sborník z konference, MU, Brno 1991, s. 41.

⁵Oto Weinberger však v této souvislosti konstatuje, že z donucovací (sankční) normy, jejíž strukturu lze vyjádřit "jestliže je p, pak má být q" nevyplývá logicky norma o povinném chování "že má být non p" (např. nelze usoudit z daňového předpisu "kdo má příjem, má platit daň z příjmu" závěr, že právní subjekt nesmí mít příjem). Sankční norma zahrnuje tedy podle Weinbergra jen normy zakazující, nikoliv normy příkazující. Viz Weinberger, O.: *Brněnská škola právní*. In: *Teorie práva*, MU, Brno 1994, s. 23.

norma je tedy dle ryzí nauky právní obecně normou příkazovací. Ve snaze vztáhnout univerzální sankční strukturu donucovací normy na všechny právní normy (mutatis mutandis – jen normy této struktury by pak byly právními normami) podřadila pod pojem donucovací normy další druhy právních norem, kdy potom vedle příkazovacích norem (patří sem normy zakazující a příkazující) sem samostatně zařadila i normy dovolovací, zmocňovací a derogací⁶. Tím ryzí nauka právní ještě více zproblematizovala sám základ konceptu právní normy jako normy sankční (donucovací), tedy konceptu, který aplikovala na každou jednotlivou právní normu a jehož použila i pro odlišení právních norem od jiných neprávních sociálních norem.

II.

Ryží nauka právní představuje svým pojetím právní normy jako donucovací normy značně kontroverzní tematizaci právní normy, čímž přispěla ke tříbení pohledů na vymezení základních znaků právních i neprávních normativních systémů i jednotlivé právní normy. Odmítavé stanovisko ke Kelsenově konstrukci sankční normy vyjadřovala od počátku i brněnská normativní právní škola. František Weyr se k této konstrukci vyslovil kriticky již ve svých *Základech filozofie právní* z roku 1920. Při vymezení pojmu právní normy vyšel Weyr především z pojmu normativita, povinnost, subjekt povinnosti a předmět povinnosti. Podstatu normy vymezil v konfrontaci s pojmy pravidlo, imperativ a maxima⁷. Pravidlo⁸ je oproti normě pojem ze světa kauzality a vyjadřuje poznání pravidelnosti ze světa přírody (např. v podobě přírodního zákona). Rovněž tak nelze ztotožnit normu s imperativem. Norma je výrazem (představou) toho, co býti má (normativního nazírání). Její účinek a funkce jako motivu pro lidskou vůli pak jsou vyjádřením hlediska kauzálního. Při naplňování své funkce jako motivu lidského jednání vystupuje norma ve formě imperativu, kterým se přímo obrací na adresáta povinnosti. Imperativ je tedy podle Weyra jednou z forem vyjádření normativní představy v souvislosti s působením normy na konkrétní subjekt povinnosti. Maxima je pak výrazem úvahy de lege ferenda. Vyjadřuje tedy normativní formou představu usuzujícího, co by mělo býti normou (např. lidé mají dbáti čistoty). Maxima je představa, jíž posuzujeme svět jaký je.

Na rozdíl od Kelsena lze podle Weyra chápat jako samostatné právní normy i normy bez sankce. Weyr si v této souvislosti položil otázku, zda je myslitelná v rámci právního řádu povinnost některého subjektu, aniž by jí současně odpovída-

⁶Opodstatněnost tohoto vydělení z norem příkazovacích – viz Walter, R.: *Vývoj ryzí nauky právní po smrti Hanse Kelsena*. In: *Teorie práva*, MU, Brno 1994, s. 8 an.

⁷Stěžejní pro samotné chápání právní normy je však pro Weyra kontrapozice normativního a kauzálního poznání a vysvětlení vnějšího světa. Viz Weyr, F.: *Základy filozofie právní*. A. Píša, Brno 1920, s. 22 an.

⁸Srov. k tomu vymezení pojmu pravidlo – Weinberger, O.: *Filozofie, právo, morálka*. MU, Brno 1993, s. 42 an.

la povinnost (vůle) státu jednat (donucovat – trestat, exekvovat)⁹. Sám si odpovídá úvahou, jaká je podstata legis imperfectae, tj. normy stanovící něco, co má být, bez současného stanovení sankce. Pomáhá si přitom svojí koncepcí důsledné duality světa normativity a světa kauzality. Otázka sankce souvisí s problematikou imperativu, kterou jsme zmínili výše, tedy hlediskem kauzálně teleologickým. Normativní existence normy pak ovšem nezávisí na okolnostech, zda se norma ve vnějším světě prosadí (tj. bude-li působit jako motiv jednání, či nikoliv) v návaznosti na připojenou sankci. Weyr soudí, že "teorie donucení", prohlašující možnost vynucení povinnosti státem za rozhodující pojmový znak "právní povinnosti", je pochybená, neboť je metodicky nesprávná. Jádrem normy vždy zůstává pojem povinnosti, tj. to, co dle normy být má, a k pojmu povinnosti nutně patří i pojem subjektu povinnosti. Nelze dovodit, proč by musela přistoupit ještě jiná povinnost, resp. jiného subjektu, tj. státu, chceme-li zajistit povinnost adresátů práva, tj. aby jí dostáli.

Také Kelsenovi následovníci se pokusili doplnit Kelsenův koncept donucovací normy o nové názory, které by umožnily obhájit jeho základní myšlenkové schéma. Např. Robert Walter, nejvýznamnější Kelsenův pokračovatel, se přiklání k rozlišování v rámci donucovací normy jejích dvou částí: normy primární (ukládá žádoucí chování) a normy sekundární (stanovuje sankci pro případ, že příkaz, zákaz není splněn). Dále se domnívá, že je vhodnější normy zmocňovací odlišit od norem příkazovacích¹⁰.

III.

Tematizace problematiky sankcí, sankční struktury a donucení v souvislosti s právní normou je třeba postavit na hlubších východiscích respektujících širší sociologicko-právní pohled¹¹. Význam a fungování sankcí je třeba nahlížet z hlediska konkrétního sociokulturního systému, jeho sociálních regulativů a normativního řádu, zahrnujícího jednotlivé normativní systémy (eo ipso systém právní)¹². Právní řád nelze vytrhnout ze sociálního kontextu, nelze si představit sociální systém, ve kterém by lidé plnili své povinnosti jen proto, že jsou k tomu donuceni hrozbou sankcí. To se týká ve stejné míře jak neprávnických normativních systémů (např. morálních norem), tak notabene právního řádu a faktického právního jednání. Řada modelů usilujících o postizení stupně právní socializace, spojujících v sobě zejména hlediska rozsahu interiorizace (osvojení, zvnitnění) právního řádu (resp. jednotlivých právních norem) a sdílených morálních a sociálních ideálů, by při tomto jednostranném pohledu ztratila z hlediska právní vědy opodstatněnost a praktický smysl. Glajchšaltovala by

⁹Viz Weyr, F.: cit. v pozn. 6, s. 157

¹⁰Srov. výklad Boháčková, R.: K vybraným otázkám Kelsenovy ryzí nauky právní. Disertační práce, Brno 1994, Pr. F MU, s. 188 an.

¹¹O. Weinberger v této souvislosti správně poznamenává, že sankční teorie právní normy stojí na nesprávných sociologických základech, je logicky vadná a metodologicky nevhodná. Viz Weinberger, O., cit. v pozn. č. 4, s. 23.

¹²Viz podrobně v práci cit. v pozn. č. 2, s. 61 an.

se komplikovanost a vícerozměrnost motivace lidského (právního) jednání v pohledu profesních právníků. Programovým vyloučením účelu, který právní norma (právní řád) sleduje a více nebo méně dosahuje, a absolutizace koncepce právní normy jako donucovací (sankční) normy¹³ se ztrácí nejen referenční rámec pro interpretaci práva, uvážení a rozhodování v procesu aplikace práva, ale konečnou i samotná funkce práva jako základního integrativního normativního systému společnosti a obsahová vázanost práva na základní ideály humanitní a nezcižitelná základní lidská práva a svobody¹⁴. Již František Weyr vyhmátl ve své syntetické práci "Teorie práva" (1936) neudržitelnou krajnost konceptu donucovací normy ryzí nauky právní. Odmítl pojetí primárnosti sankční normy, která stanoví povinnost státních orgánů trestat, kdy vlastní norma chování, stanovící právnímu subjektu určitou povinnost, vystupuje až jako odvozená. Podle Kelsenovy donucovací normy je pak povinností subjekt postaven před volbu: nekrást nebo krást a pak být potrestán. Povinností subjekt není tedy sám o sobě subjektem povinnosti¹⁵. Ve skutečnosti by ale správně měl mít právní subjekt povinnost nekrást, tedy realizovat to jednání, které směřuje k dosažení právního jednání v souladu s účelem právní normy.

Právní (resp. protiprávní) jednání nelze vidět pouze prizmatem sankce. Stěžejní význam zde náleží procesu právní socializace a faktickému stupni (úrovni) této socializace dosaženému konkrétním právním subjektem. Za inspirativní lze považovat v této souvislosti často uváděnou pětistupňovou škálu právní socializace zpracovanou americkým autorem Junem Tappem a s využitím modelu morálního vývoje osobnosti Lawrence Kohlberga¹⁶. Tapp ve své škále právní socializace provázal kognitivní schopnosti, rozvoj sociální zkušenosti a morální vývoj sociálního subjektu.

Pět úrovní právní socializace vyjádřil v této hierarchizované podobě¹⁷:

1. Předkonvenční úroveň – zahrnuje konformity, k nimž je jedinec veden pouze snahou, aby se vyhnul potrestání, nebo aby získal odměnu.
2. Konvenční úroveň – zahrnuje konformity k normám vyvolané vědomím, že to jsou normy. Výchozím přístupem je zde respekt ke stavu uspokojení jiných

¹³Viz Kelsen, H., cit. v pozn. č. 1, s. 20.

¹⁴Neudržitelnost této ortodoxní pozitivistické koncepce práva (eo ipso státu) nakonec nechtěně nepřímo potvrdil i sám Hans Kelsen, když v návaznosti na vytvořenou protizidovskou hysterii a přijetí německých zákonů "O ochraně německé krve a německé cti" a dalších říšských zákonů z roku 1935 opustil nuceně jako syn židovských rodičů nejprve Německo a posléze v roce 1940 i Evropu a odešel do emigrace v USA.

¹⁵Srov. podrobný výklad o stanovisku brněnské normativní právní školy ke Kelsenově koncepci právní normy, viz Bulín, H., cit. v pozn. č. 3, s. 37 an.

¹⁶L. Kohlberg, profesor Harvardovy univerzity, na základě dvacetiletých opakovaných výzkumů prováděných v USA, Velké Británii, Kanadě, Mexiku, Turecku a na Tchajvanu stanovil sedmistupňový hierarchizovaný model morální úrovně, jehož praktická hodnota byla potvrzena řadou dalších autorů. Morální úroveň posuzoval zvl. podle motivace kladného nebo záporného rozhodnutí v souvislosti s otázkou tzv. Heinzova dilematu: Má právo muž, jehož žena umírá a on nemá dost peněz na účinný lék, tento lék odcizit.

¹⁷Srov. podrobně např. Cotterrell, R.: The Sociology of Law. Butterworths, London 1992, s. 141 an.

jedinců a ve vyšším stupni pak snaha spočívající ve "splnění své povinnosti" nebo ve vyjádření respektu k autoritě.

3. Postkonvencionální úroveň – konformita k právu je spojena s morálními principy. Porušování práva je nemorální, autoritou je vnitřní morální povinnost dodržovat právo.
4. Úroveň sociálního kontraktu – vychází z vědomí podpory udržení sociálního řádu, sociální stability – vliv sociálních ideálů.
5. Vrcholová úroveň – spočívá v provázání práva s vysokými morálními hledisky, principy a ideály, nadřazenými i nad právní normy, které by je případně ignorovaly.

Uvedených pět stupňů právní socializace ukazuje variabilitu právní socializace a rozdílnost působení sankce v závislosti na úrovni právní socializace.

IV.

Při posouzení otázky, zda je sankce univerzálním a diferencujícím znakem právní normy (resp. práva jako celku), a opodstatněnosti důrazu na sankční strukturu právní normy je třeba vyjít širěji ze samotného pojmu normy, resp. sociální normy, neboť pod pojmem norma je třeba rozumět pravidlo chování uznávané v rámci určitého sociálního útvaru. Pojem normy v sobě implikuje nutně jednak normativní podobu přípustného chování. Norma ale není jen vyjádřením přípustného nebo příkazového chování (toto, které býti má), ačkoliv je to její nejpodstatnější obsah. Norma zahrnuje ještě další dva důležité významy a je jí proto třeba chápat ve všech těchto třech významových odstínech (konotacích):

1. Norma je to, co je přípustné (normativní stránka, tj. to, co býti má),
2. Norma je to, co je obvyklé, osvědčené (norma jako výraz petrifikované lidské zkušenosti, racionality a habitualizovaného chování, tedy informační stránka).
3. Norma je to, co je správné a žádoucí (norma jako nástroj hodnocení, norma v tomto smyslu vyjadřuje to, co je chťeno, prospívá, co je účelné).

Tyto významové konotace normy se váží na proces právní motivace a ovlivňují míru, v jaké sankce funguje jako prostředek odstrašení před porušením právní normy. Norma, která by sice normativně stanovila "co býti má" a hrozila současně přísnou sankcí eventuálnímu porušiteli, by měla podstatně menší šanci na její dodržování adresáty práva v případě, že by bez opodstatněného důvodu příkazovala chování odporující obvyklým, osvědčeným a habitualizovaným způsobům chování nebo představě žádoucího a správného chování.

Základní podstatné znaky sociální normy lze přitom vymezit takto:

1. Obecnost – norma se vztahuje na relativně neurčitý počet sociálních subjektů a případů,
2. Normativnost – má normativní obsah,
3. Sociální akceptovanost – jde o sociálním útvarem přijaté, aprobované a sdílené pravidlo chování,

4. Sankcionovanost – závaznost pravidla je sociálně potvrzována sankcí.

Souhrnně lze tedy sociální normu vymezit jako obecné pravidlo chování, které stanoví v sociálním útvaru přijatý, schválený a sdílený způsob chování v daném sociálním kontextu, jehož dodržení je potvrzováno pozitivními nebo negativními sankcemi¹⁸.

V.

V souvislosti se sankcemi je třeba zdůraznit, že je nutno rozlišovat dva druhy sankcí:

1. **Positivní sankce** – gratifikace, odměna za dodržení normy, resp. postupu v souladu s normou. Právo je ovšem postaveno v zásadě na negativních sankcích, které jsou v právní normě stanoveny a následně uplatněny v případě jejího porušení, resp. porušení právní povinnosti z ní vyplývající. Positivní sankce jsou naproti tomu časté u mimoprávních norem, a to v podobě sankcí:
 - a) **psychických** – např. různá verbální a neverbální ocenění, zvýšení prestiže, sociální pozice, uznání apod.,
 - b) **fyzických** – jsou typické především v oblasti negativních sankcí, zejména v podobě fyzických trestů (bití), omezení svobody pohybu, fyzické komunikace ze společnosti apod.; v oblasti pozitivních sankcí připadá v podstatě v úvahu jen předčasné ukončení omezení svobody pohybu (např. možné podmíněné propuštění na svobodu, jestliže odsouzený ve výkonu trestu svým chováním a plněním svých povinností prokázal polepšení a splnil některé další podmínky),
 - c) **ekonomických** – např. různé formy ekonomického zvýhodnění (odměny, prémie apod.),
 - d) **politických** – např. různé formy podílu na politické moci nebo vlivu.

U právních norem jsou pozitivní sankce výslovně stanoveny v právní normě jen výjimečně, např. zmíněné podmíněné propuštění nebo poskytování různých sociálních dávek a peněžitých plnění při dodržení určité právní normy, určitého právního postupu. Positivní sankce však mohou být s realizací právních norem spojeny i nepřímou, aniž by v nich byly výslovně uvedeny. Pokud v tomto případě právní subjekt postupuje v souladu s dispozicí právní normy, je toto jeho jednání secundum legem pozitivně sankcionováno zejména:

- lepším právním postavením – např. podle § 29 odst. 2 zákoníku práce lze v pracovní smlouvě dohodnout vedle podstatných náležitostí (tj. druh práce, místo výkonu práce a den nástupu do práce) další podmínky,

¹⁸Pojem sankce pochází z lat. *sanctio*, tj. potvrzení, schválení. V tomto smyslu je tento pojem chápán i v dalších jazycích, v češtině však je na rozdíl od jiných jazyků obvykle ztotožňován nevhodně pouze s trestem. Viz podrobně Večeřa, M. – Urbanová, M., cit. v pozn. č. 2, s. 98 an.

na kterých mají účastníci zájem. Využití tohoto právního ustanovení některou ze stran je pozitivně sankcionováno jejím budoucím lepším právním postavením – např. lze takto dohodnout úpravu pracovní doby, různá peněžitá plnění apod.

- rozsahem vymahatelné škody – kupř. při uložení peněz a jiných cenností jakožto vnesených věcí do úschovy odpovídá ubytovatel za eventuální škodu bez omezení, bez uložení do úschovy odpovídá ubytovatel za škodu jen do velmi limitované výše (§ 434 OZ).
- upřesněním právní situace, právního vztahu a obhajobou dotčených práv – jde zejména o rozsáhlou oblast procesněprávních ustanovení, kterých může adresát práva užít k upřesnění (ověření) své právní situace, konkrétního právního vztahu nebo k obhajobě svých práv. K postupu secundum legem přitom není donucován. Může tedy např. předkládat různá podání (např. soudu), může se dát v řízení zastupovat zástupcem, jež si zvolí, může podávat opravné prostředky apod.

Často je spatřován základní rozdíl např. morálních a právních norem právě ve faktu, že morální normy představují především vzory chování určené k následování a využívají především široké škály pozitivních sankcí¹⁹; směřují tak jedinec více k eufunkčnímu prosociálnímu jednání. Právo pak je a contrario chápáno především jako normativní systém důsledně postihující a reparující právě – deviantní chování. Ani u práva však nelze přehlédnout podnětující význam pozitivních sankcí ve směru právně konformního jednání. Pozitivní sankci zde tedy nelze spatřovat pouze v tom, že se povinnosti subjekt svým jednáním secundum legem snaží vyhnout potenciální negativní sankci.

2. Negativní sankce – trest (újma, nepříznivý následek) postihující porušení právní normy je v právní teorii často ztotožňován s pojmem sankce ohecně a právo je prima facie vnímáno jako donucovací systém. Právní řád k tomu poskytuje širokou škálu právních sankcí (expressis verbis např. v § 26 trestního zákona) a právní věda vycizelovala teorii právní odpovědnosti zdůrazňující právě konsekventní uplatnění sankce, tedy nepříznivých následků pro případ porušení právní normy. Právní sankce je však třeba chápat duálně (nejen jako negativní sankce), nelze přeceňovat vliv negativních sankcí na faktické právní jednání.

VI.

Jednoznačné vypořádání se s problematikou vázanosti právní normy (práva) na sankci (sankční strukturu), interpretovanou optikou právního pozitivismu ryzí nauky

¹⁹Nelze zde přehlédnout ani rozlišení sankcí na sankce vnitřní a vnější, které je relevantní právě zejména v oblasti morálky. Morální normy jsou potvrzovány jak vnitřní sankcí (prostřednictvím svědomí individua), tak sankcí vnější (ze strany sociálního okolí). Podle převažující sankce pak můžeme morální sféru rozdělit a oblast "ryzí" (autonomní) morálky a oblast "sociální" morálky.

právní, je nesnadné, neboť jde o koncepci představující kohézni a vnitřně provázanou teorii uzavřenou do svého vlastního systému.

Kelsenovu teorii donucovací (sankční) normy nelze akceptovat, neboť spočívá na zjednodušených východiscích. V usilovné snaze o odlišení právní normy od norem neprávních, zejména morálních, položil Kelsen hlavní důraz na formální znaky právní normy spočívající v její sankční struktuře jako univerzálním a indentifikujícím znaku právní normy. Právní norma něco prikazuje a současně hrozí sankcí. Jde o určitou fetišizaci právní sankce, chápané přitom pouze jako sankce negativní. Sankce ale nekonstituuje normu jako normu právní, notabene právní řád zahrnuje i množství norem, které už římscí právníci označovali jako *leges imperfectae*, tedy zákony, u nichž sankce vůbec chybí. Sankce nalézáme, na druhé straně, i u ostatních neprávních sociálních norem, nejde ovšem o sankce právní. Právní normy, u nichž sankce absentuje, nebo které jsou vybaveny pozitivní sankcí (explicitní nebo implicitní), nejenže nelze z tohoto důvodu považovat za mimoprávní (neprávní), ale mohou být dokonce neméně reálně společensky působící. Lidské chování (eo ipso právní motivací) nelze vidět primárně jako výsledek nátlaku, represe nebo drezury²⁰. Ve struktuře právní normy může chybět jak hypotéza (normy nepodmíněné), tak sankce (normy imperfektní). Jediným nezbytným prvkem je vlastní pravidlo chování – dispozice.

V souvislosti s uváděnými podstatnými znaky normy (sociální normy) jsme mezi těmito znaky uvedli její sankcionovanost (tj. sociální sankcionovanost) a rozuměli jsme touto sankcionovaností fakt, že závaznost pravidla (pravidla chování) je sociálně potvrzována sankcí. Pokud by totiž pravidlo chování nebylo potvrzováno sankcí nešlo by o normu, nýbrž jen o zcela nezávazné pravidlo (postup) chování. Největší současný německý právní sociolog Niklas Luhmann vyjádřil vztah právní normy a sankce takto: Normy jsou kontrafakticky (tj. platí bez ohledu na to, jsou-li dodržovány, či nikoliv) stabilizovaná normativní očekávání²¹. Potvrzení platnosti (závaznosti) však podle Luhmanna nemohou poskytnout normy samy, je k tomu nutná určitá reakce, spočívající v:

- zjevném symbolickém zdůraznění jejich nedotčenosti (společenství na normě stále trvá),
- následku porušení, tj. uplatnění sankce.

Luhmann tedy velmi správně spojuje normu (eo ipso právní normu) nikoliv se sankcí jako strukturální součástí normy, ale se sankcí jako reakcí následující po porušení normy. Právě tento stav uplatnění sankce jako následku nesplnění normy jsme již dříve označili pojmem sankcionovanost.

²⁰Sociálně psychologické výzkumy přesvědčivě ukázaly, že při ovlivňování chování je pozitivní sankce (odměna) třikrát efektivnější než sankce negativní (trest). Toto zjištění ovšem nelze absolutizovat a vztáhnout ho na všechny oblasti lidského chování, všechny sociální situace a všechny sociální subjekty. Nelze ho povýšit na stěžejní princip tvorby práva.

²¹Viz Luhmann, N.: *A Sociological Theory of Law*. Routledge and Kegan Paul, London 1985, s. 33 an.

V souvislosti s právní normou jako species normy sociální má sankcionovanost specifickou podobu. Právní normy zahrnují jednak normy vyjadřující určitou právní povinnost v podobě normy zakazující nebo zavazující (příkazující). Vedle toho však existují i právní normy opravňující (stanoví určitá subjektivní práva), teleologické, definiční, derogační a jiné. Jde o menší část právních norem, nikoliv však jen okrajovou nebo nepodstatnou. Tyto právní normy většinou nejsou vybaveny sankcemi, vyplývá z nich však často, nebo je jinou normou ve vazbě na ně stanovena, komplementární právní povinnost. Podstatný pro všechny právní normy pak je fakt, že právní řád (prostřednictvím státních institucí) je postaven na předpokladu dodržování (resp. uskutečňování) právních norem (tedy i *leges imperfectae*), netrpění stavu ilegality. Potvrzení právní normy vynucením splnění dispozice nebo uplatněním sankce označujeme jako státní donucení, které může mít v užším rozsahu podobu fyzického donucení (výkonu trestu nebo exekuce). Právě fakt státního donucení (resp. fyzického donucení jako jeho dílčího projevu) odlišuje²² právo od jiných normativních systémů a přispívá k legitimitě práva.

Za prvek charakterizující a určující právní normu (právo) jako takovou tedy nelze považovat sankci nebo sankční strukturu právní normy. Tímto základním definičním znakem každé normy je obecně řečeno fakt její sankcionovanosti, tedy kontinuálního potvrzování její platnosti sankcí (pozitivní nebo negativní). U právní normy má tato sankcionovanost konkretizovanou podobu státního donucení. Právě toto státní donucení představuje klíčový definiční znak právní normy.

* * *

SUMMARY

Possibility of imposing sanctions as a sign of legal norm.

As for a definition of legal norm as a central term of the legal science, the critical legal positivism introduced by the pure legal science of Hans Kelsen has in this regard emphasized the sanction concept of a legal regulation. The sanction concept underlines that the sanction structure of each legal regulation is its universal and determining sign and, furthermore, only those legal regulations endowed with this structure are considered legal norms.

It is necessary to view the issue of sanctions and the sanction structure of legal norms from wide sociological and legal aspects. The Kelsen's theory of the sanction

²²Luhmann v této souvislosti zdůrazňuje, že právě výhrůžka fyzického donucení ze strany státu slouží k potvrzení a ujištění o jednoznačnosti právních norem a legitimuje pojem pozitivního práva. Viz Luhmann, N., cit. v pozn. 21, s. 199 an.

*on norms overrates the importance of sanctions in respect of human motivation. A sanction does not provide a norm with legality and a wide number of legal regulations lack any sanction at all (*leges imperfectae*). It is not possible to consider a sanction a sign typical of a legal norm, the same holds true for the sanction structure of a legal regulation. Thus, a basic definition sign of each legal norm is its possibility of imposing sanctions, that is to say the possibility to confirm the validity of a legal norm by a means of imposing a sanction (either positive or negative). As far as a legal regulation is concerned, the possibility of imposing a sanction has a character of the state coercion. Thus, the state coercion forms a crucial definition sign of a legal regulation.*